

УДК 321.64:341.485](477)“1932/1933”

СТАСЮК ОЛЕСЯ

кандидат історичних наук, генеральний директор Національного музею Голодомору-геноциду

STASIUK OLESIA

a Ph.D. in History, a general director of the National Museum of the Holodomor-Genocide

Бібліографічний опис:

Стасюк, О. (2020) Владно-партійна вертикаль ВКП(б) та КП(б)У в період Голодомору-геноциду українців. *Народна творчість та етнологія*, 5/6 (387/388), 75–83.

Stasiuk, O. (2020) Authority-and-Party Top-Down Command Structure of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) and the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine during the Holodomor-Genocide of Ukrainians. *Folk Art and Ethnology*, 5/6 (387/388), 75–83.

ВЛАДНО-ПАРТІЙНА ВЕРТИКАЛЬ ВКП(б) ТА КП(б)У В ПЕРІОД ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ

Анотація / Abstract

Тоталітаризм радянської влади проявився із самого початку її встановлення. Після утворення СРСР усю повноту влади зосередила у своїх руках ВКП(б), що підпорядкувала собі комуністичні партії республік. Попри формальний демократизм з'їздів рад, які мали визначати політику партії, реальні повноваження належали ЦК, який делегував на з'їзди своїх представників для легітимізації своїх рішень.

Партійне керівництво встановило контроль над державним апаратом, підпорядкувало собі незалежні структури громадянського суспільства: суди, пресу, профспілки, кооперативи тощо. Влада належала політбюро ЦК ВКП(б), у наказах якого часто використовували військову термінологію, що призводило до мілітаризації суспільної свідомості. Наприклад, винищення голодом українців пояснювали як «битву за врожай», «боротьбу за виконання плану» тощо.

Функції ЦК КП(б)У полягали у впровадженні рішень, прийнятих загальносоюзним керівництвом. Й. Сталін не довіряв українському керівництву, тому оточував першого секретаря С. Косіора своїми ставлениками. Його залежне становище посилювало повернення в Україну на початку 1933 року В. Балицького та П. Постишева. Останній обіймав посаду другого секретаря, унаслідок чого роль С. Косіора звелася, по суті, до номінальної.

Кадрова політика партії мала на меті не допустити формування «горизонтальних відносин», які могли б призвести до втрати контролю над окремими регіонами. Саме тому ключовими критеріями для претендентів на партійні посади були не професійні чи особисті якості, а походження, відданість партії та ідеології, уміння виконувати директиви, отримані згори.

Система органів на місцях, очолювана першими секретарями обласних комітетів партії, упродовжувала прийняті вищими інстанціями рішення. Крім того, щоб посилити вплив компартії в селах, при МТС було створено політвідділи, що підпорядковувалися не районним органам, а виконували особливі інструкції, які надходили із центру.

Отже, створення владно-партійної вертикалі, інституту уповноважених та загонів активу було необхідним для того, аби не допустити втрати контролю над українським селянством та вчинити Голодомор-геноцид.

Ключові слова: Голодомор-геноцид українців, ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, владно-партійна вертикаль, сталінська диктатура.

Totalitarianism of the Soviet authorities has manifested since the very beginning of its establishment. After the USSR had been created, the All-Union Communist Party (Bolsheviks), which subdued the Communist parties of constituent republics, gathered all political power. In spite of formal democratism of Congresses of Soviets, which should have determined the party's policy, real power belonged to the Central Committee. The latter delegated its representatives to the congresses for legitimating its resolutions.

Party leaders assumed control over the state apparatus, subordinated independent structures of civil society, such as courts, press, labour unions, cooperatives, etc. Power belonged to the Political Bureau of the Central Committee the All-Union Communist Party (Bolsheviks), which used military terms in its orders, leading to militarizing the social consciousness. For example, forced starvation of Ukrainians was called the *battle for harvest, struggle for plan fulfilment*, etc.

Functions of the Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) consisted in implementing decisions made by all-Union leaders. Joseph Stalin was mistrustful of the Ukrainian authorities; therefore, he surrounded the First Secretary of the Communist Party of Ukraine Stanislav Kosior with his protégés. Moreover, his subordinate position has been heightened by Vsevolod Balytskyi and Pavel Postyshev returning to Ukraine in early 1933. The latter held then the post of the Second Secretary, resulting to Kosior's role being virtually nominal.

The party's personnel policy was aimed at preventing the formation of *horizontal relations*, which could lead to a loss of control over certain regions. That is why the key criteria for candidates for party positions were a contender's origin, devotion to the party and its ideology, the ability to follow directives from above, rather than professional or personal qualities.

The system of local bodies, headed by the first secretaries of the party's regional committees, implemented the decisions made by the higher authorities. In addition, in order to strengthen the Communist Party's influence in villages, political departments were set up at machine-tractor stations. They were not subordinated to the district authorities, but followed special instructions sent down from the centre.

Thus, the creation of an authority-and-party top-down command structure, the institution of authorized representatives and activists' units was necessary in order to prevent the loss of control over the Ukrainian peasantry and to commit the Holodomor-Genocide.

Keywords: Holodomor-Genocide of Ukrainians, Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks), Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine, authority-and-party top-down command structure, Stalinist dictatorship.

Однією з ключових передумов та причин Голодомору-геноциду українців 1932–1933 років є тоталітаризм комуністичної влади, який почав проявлятися вже на початку становлення радянської державності. Після Жовтневого перевороту більшовики були переконані, що їм належить особливе право на «революційне первородство», істину та владу. Згодом таке переконання зумовило централізованість радянської влади, коли держава підпорядкувала собі незалежні структури громадянського суспільства: суди, пресу, профспілки, кооперативи тощо. Усі партії, що існували раніше, були ліквідовані, а альтернативні позиції політичних опонентів трактувалися як «висловлювання глядачів і помічників розрухи, хаосу, підбурювачів нового Кронштадту» [1]. Офіційно можна було реєструвати тільки ті спілки та об'єднання, програми яких не суперечили Конституції РСФРР. Насправді ж ситуа-

ція виглядала по-іншому, про що в середині 1920-х років писав голова Всесоюзної центральної ради професійних спілок (ВЦРПС) М. Томський: «В умовах диктатури пролетаріату може бути і дві, і три, і чотири партії, але тільки за однієї умови: одна партія при владі, а інші у в'язниці. Хто цього не розуміє, той ні чорта не розуміє в диктатурі пролетаріату» [2].

У результаті об'єднання в 1922 році радянських республік в СРСР Російська комуністична партія більшовиків (РКП(б)) була перейменована у Всесоюзну комуністичну партію (більшовиків) – ВКП(б), до складу якої ввійшли КП(б) України, КП(б) Білорусі та партійні організації ЗСФСР.

ВКП(б) не передбачала фракційності, діяла в умовах однопартійної системи, вимагала повної підпорядкованості та володіла монопольним правом на політичну владу, що призвело до появи комуністичної диктатури

в країні. Стаття 126 Конституції 1936 року закріплювала за цією партією статус «керівного ядра» державних і громадських організацій трудящих, тоді як жорстка централізація всередині неї призвела до становлення ефективної системи управління всіма осередками партії. Були визначені чіткі терміни для обговорення та прийняття рішень, що суттєво мобілізувало роботу, а в разі їх недотримання могли бути застосовані як адміністративні санкції (догана, штраф, зняття з посади тощо), так і кримінальні (арешт, тюремне ув'язнення й навіть розстріл).

Будучи єдиною політичною силою в країні, ВКП(б) встановила контроль над державним апаратом. Партійне керівництво на практиці самостійно визначало не лише зміст діяльності будь-якого закладу чи організації, але і їхню форму. Певний час подібне втручання не тільки не викликало заперечень і нарікань, але й сприймалося як щось самозрозуміле. Невелика група більшовиків приймала всі серйозні рішення. Вони виходили у формі наказів, що свідчить про мілітаризацію управління. Представники центрального апарату, а за ними й керівники місцевих підрозділів партії активно використовували військово-комуністичні методи, які спричинили мілітаризацію свідомості. Партійні вожді ставили перед країною завдання, формулюючи їх у термінах військових кампаній: «господарський фронт», «ідейний ворог», «боротьба за виконання плану», «битва за врожай» тощо.

Однією з таких кампаній на шляху до розбудови комунізму для керівництва ВКП(б) були хлібозаготівлі, у ході яких «ідейними ворогами» оголосили українських селян-одноосібників, що підлягали винищенню голодом. У зв'язку з мілітаризацією свідомості суспільства цінність людського життя стала незначною, що особливо було помітно на прикладі геноциду 1932–1933 років, коли ВКП(б) була готова до будь-яких крайнощів, аби забезпечити себе від можливих потрясінь у процесі досягнення наміченої мети – приборкання України шляхом винищення її еко-

номічної бази, тобто сільського населення. Відтак актуальним постає дослідження партійної структури та «кримінальної вертикалі» ВКП(б), функціонування якої позбавило життя мільйони українців.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що дослідження згаданої теми базувалися на принципово різних методологічних підходах. Найдоцільнішим видається поділ історіографії проблеми на кілька напрямів. Партійний апарат та його кадровий склад вивчали в межах історико-партійної історіографії (марксистсько-ленінська методологія із застосуванням формаційного методу аналізу), сучасної вітчизняної історіографії 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст. (підхід з позицій методологічного плюралізму і теорій елітизму) та зарубіжної історіографії (радянологічні концепції тоталітарної еліти, «нового класу», а також теорії модернізації). Переважна більшість українських учених, досліджуючи тему Голодомору-геноциду, працюють у межах другого напрямку, хоча більш продуктивним є використання зарубіжної історіографії на теоретико-методологічному рівні. З-поміж дослідників, які звертають увагу на цю проблему, необхідно виокремити В. Васильєва, Н. Верта, В. Сергійчука, Т. Коржихіну, С. Кокіна, В. Лисенко, В. Лозицького, В. Марочка та Р. Пирога.

Варто почати з того, що формально (за статутом) вищим керівним органом партії та важливим складником радянської системи був Всесоюзний з'їзд рад, офіційні рішення якого мали вищу юридичну силу та були обов'язковими для виконання. На ньому затверджували й обирали ключові керівні органи та приймали основні рішення. Водночас на ньому обговорювали не проекти майбутніх законів, а готові нормативні акти, розроблені партійним керівництвом, що фактично позбавляло цей інститут політичної самостійності. З'їзди скликали нерегулярно, тільки за рішенням ВКП(б), яка делегувала на них своїх представників. Як зазначає Т. Коржихіна, «демократизм

Рад був зведений до формальних процедур, а виконавчий апарат домінував над Радами як представницькою владою» [3, с. 150].

На з'їзді обирали Центральний комітет ВКП(б) – вищий партійний орган у період між з'їздами комуністичної партії. Саме він керував діяльністю партії, її республіканськими та місцевими органами, відповідав за кадрову політику партії, скеровував і контролював роботу державних органів влади та громадських організацій через відповідні партійні фракції в структурі цих органів. ЦК ВКП(б) створював органи, установи та підприємства партії, керуючи їхньою діяльністю, призначав редакції центральних газет і журналів, які працювали під його контролем, розподіляв кошти партійного бюджету та контролював його виконання.

Будучи колегіальним керівним органом, ЦК ВКП(б), відповідно до статуту, регулярно (не менше ніж раз на шість місяців) проводив пленуми – зібрання всіх членів та кандидатів у члени ЦК. На цих пленумах обирали політбюро, секретаріат і оргбюро ЦК ВКП(б).

Напартійному з'їзді разом із Центральним комітетом обирали склад Центральної контрольної комісії (ЦКК), яка відповідала за контроль партійної дисципліни, а також Центральної ревізійної комісії (ЦРК), що здійснювала фінансовий контроль за діяльністю партії. Першу в період Голодомору-геноциду очолював Я. Рудзутак (1931–1934), а другу – М. Владимирський (1927–1952).

Насправді ж Комуністичною партією та державою між пленумами ЦК керувало Політбюро ЦК ВКП(б), до складу якого обирали найбільш впливових представників радянської влади. Вони визначали політику партії та фактично держави. В умовах централізованої однопартійної системи члени політбюро були фактичними керівниками СРСР, що не завжди вимагало від них формального підтвердження перебування на державній посаді. Рішення та постанови політбюро мали доленосне значення в діяльності партії та житті усієї радянської дер-

жави. Ключову роль у політбюро відіграв генеральний секретар ЦК ВКП(б).

У контексті дослідження теми Голодомору-геноциду важливо зазначити, що 13 липня 1930 року було обрано такий склад ЦК ВКП(б): Й. Сталін, К. Ворошилов, Л. Каганович, М. Калінін, С. Кіров, С. Косіор, В. Куйбишев, В. Молотов, Я. Рудзутак та О. Риков. Кандидатами в члени були А. Андрєєв, А. Мікоян, Г. Петровський, С. Сирцов і В. Чубар. Цікаво, що 1 грудня того самого року пленум ЦК шляхом опитування вивів зі складу Політбюро С. Сирцова, а 21 грудня об'єднаний пленум ЦК і ЦКК звільнив від обов'язків О. Рикова та А. Андрєєва, натомість членом Політбюро обрали Г. Орджонікідзе. Також 4 лютого 1932 року пленум ЦК вивів зі складу членів Політбюро Я. Рудзутака, а його місце посів А. Андрєєв.

У своїй роботі ЦК ВКП(б) опирався на сформовані ним відповідні партійні органи – оргбюро і секретаріат.

Оргбюро (організаційне бюро) ЦК ВКП(б), створене для розв'язання організаційних та кадрових питань, проіснувало з 1919 по 1952 рік і майже відразу після появи секретаріату ЦК втратило своє значення та повноваження. За Й. Сталіна його діяльність була невіддільна від роботи секретаріату, проте формально оргбюро ліквідували тільки на XIX з'їзді ВКП(б). У період Голодомору-геноциду членами оргбюро були: Й. Сталін (1920–1952), І. Акулов (1930–1932), К. Бауман (1928–1932), А. Бубнов (1926–1934), Я. Гамарник (1929–1937), Л. Каганович (1928–1946), С. Лобов (1930–1934), І. Москвін (1927–1934), П. Постишев (1930–1934), М. Шверник (1930–1946).

До складу Секретаріату ЦК ВКП(б) за керування Й. Сталіна входили відповідальні партійні керівники, які управляли певними напрямками партійної і державної роботи. За цими напрямками вони часто паралельно очолювали ті чи інші відділи ЦК ВКП(б) або, не керуючи якимось окремим відділом, координували роботу кількох. Були секрета-

рі, які відповідали за військово-промисловий комплекс, промисловість, сільське господарство, кадрову роботу тощо. До прикладу, у 1932–1934 роках Л. Каганович очолював сільськогосподарський відділ ЦК ВКП(б) і прямо контролював проведення нищівної політики колективізації та розкуркулення.

На посаду Генерального секретаря Секретаріату ЦК ВКП(б), яку було введено у 1922 році, обрали Й. Сталіна. Спочатку ця посада мала суто технічний характер, але наприкінці 1920-х років Й. Сталін, використовуючи апарат секретаріату, зосередив у своїх руках таку повноту влади, що зазначену посаду почали зараховувати до ключових у партійно-державному керівництві.

У 1934 році відбувся XVII з'їзд ВКП(б), після якого було обрано Секретаріат ЦК ВКП(б) у складі Й. Сталіна, А. Жданова, Л. Кагановича та С. Кірова. По суті, формального затвердження Й. Сталіна на посаді Генерального секретаря не відбулося, що дало йому підстави припинити використовувати цей статус в офіційних документах, підписуючи останні «секретар ЦК».

Під безпосереднім контролем ВКП(б) перебувала Комуністична партія (більшовиків) України, ЦК якої був формально найвищим керівним колективним органом, який у період між з'їздами КП(б)У керував партійною організацією УСРР, координував та ревізував діяльність обласних, міських, районних партійних організацій, систематично заслуховуючи звіти партійних комітетів і первинних організацій партії, видавав погоджені з ЦК ВКП(б) постанови, обов'язкові для виконання державними і партійними органами в межах УСРР. Отже, ЦК КП(б)У проводив усю роботу зі здійснення політики та виконання рішень ВКП(б) у межах УСРР.

ЦК відповідав за обрання політбюро, що керувало роботою республіканського підрозділу ВКП(б) між пленумами ЦК, створював секретаріат для керівництва поточною роботою і організації перевірок. Своєю чергою Політбюро ЦК КП(б)У здійснювало

політичне управління УСРР, хоч і не мало реальних повноважень у прийнятті рішень та було підлеглим керівництву політбюро ЦК ВКП(б).

У роки Голодомору-геноциду членами Політбюро ЦК КП(б)У були Станіслав Вікентійович Косіор (1928–1938), Володимир Петрович Затонський (1933–1938), Влас Якович Чубар (1923–1934), Григорій Іванович Петровський (1920–1938), Микола Олексійович Скрипник (1925–1933), Павло Петрович Постишев (1926–1930, 1933–1937), Іван Олексійович Акулов (1932–1933), Михайло Євдокимович Чуvirин (1929–1936), Всеволод Аполлонович Балицький (1930–1937), Кирило Васильович Сухомлин (1930–1937), Йона Еммануїлович Якір (1930–1937).

За всю поточну партійну роботу відповідав Секретаріат ЦК КП(б)У на чолі з Генеральним секретарем, який, за аналогією до генсека ЦК ВКП(б), фактично був політичним лідером республіканського масштабу, підзвітним і підконтрольним генсеку та Політбюро ЦК ВКП(б).

У 1928–1934 роках Генеральним секретарем ЦК КП(б)У був С. Косіор, якого визнано одним із організаторів Голодомору-геноциду українців та інших комуністичних злочинів. Також у структурі секретаріату існувала посада другого секретаря ЦК КП(б)У, який був заступником генсека. Зазвичай на цю посаду призначали довірених осіб Й. Сталіна, щоб посилити контроль за діяльністю Генерального секретаря та верхівки ЦК КП(б)У. У період Голодомору-геноциду цю посаду обіймали різні люди: Василь Андрійович Строганов (грудень 1930 р. – жовтень 1932 р.), Мендель Маркович Хатаєвич (жовтень 1932 р. – січень 1933 р.), Павло Петрович Постишев (січень 1933 р. – березень 1937 р.).

Під контролем ЦК КП(б)У перебували обласні (зокрема й Молдавський), районні та міські партійні комітети. У лютому 1932 року в УСРР було проведено чергову адміністративну реформу, за результатами якої сформовано Дніпропетровську, Київську,

Вінницьку, Одеську та Харківську області, а також чотири міські ради (Луганська, Макіївська, Маріупольська, Сталінська) та 13 районів центрального підпорядкування. У липні того самого року з частини Дніпропетровської і Харківської областей та міст і районів центрального підпорядкування було сформовано Донецьку область, а в жовтні з частин Київської і Харківської областей утворено Чернігівську область.

З метою організації партійної роботи в межах створених областей партійні конференції сформували відповідні обласні комітети КП(б)У, які прямо підпорядковувалися ЦК КП(б)У та його секретаріату. Разом з тим під контролем обкомів були районні та міські партійні організації. Очолювали обкоми перші секретарі як вищі посадові особи обласних організацій КП(б)У. Їх обирали обласні комітети за пропозицією Секретаріату ЦК КП(б)У.

Попри те, що формально вищою посадовою особою області вважався голова виконавчого комітету обласного з'їзду рад, фактично в умовах однопартійної диктатури ключове становище в управлінні областю займав перший секретар обласного комітету КП(б)У.

У роки Голодомору-геноциду серед складу секретарів українських обкомів можна виокремити такі постаті:

Чувирін Михайло Євдокимович – перший секретар Донецького обласного комітету КП(б)У (20 липня – 19 вересня 1932 р.);

Акулов Іван Олексійович – перший секретар Донецького обласного комітету КП(б)У (20 вересня 1932 р. – 18 вересня 1933 р.);

Саркісов Саркіс Артемович – секретар Донецького обласного комітету КП(б)У з хлібозаготівлі (вересень 1932 р. – вересень 1933 р.), перший секретар Донецького обласного комітету КП(б)У (вересень 1933 р. – травень 1937 р.);

Алексеев Микита Олексійович – перший секретар Вінницького обласного комітету КП(б)У (лютий – вересень 1932 р.);

Чернявський Володимир Ілліч – перший секретар Вінницького обласного

комітету КП(б)У (жовтень 1932 р. – серпень 1937 р.);

Макеєнко Михайло Микитович – другий секретар Вінницького обкому (лютий – вересень 1932 р.);

Бегайло Роман Олександрович – другий секретар Вінницького обкому (вересень 1932 р. – вересень 1936 р.);

Майоров Михайло Мусійович – перший секретар Одеського обласного комітету КП(б)У (до січня 1933 р.);

Веґер Євген Ілліч – перший секретар Одеського обласного комітету КП(б)У (з січня 1933 р.);

Демченко Микола Нестерович – перший секретар Київського обласного комітету КП(б)У (лютий 1932 р. – червень 1934 р.);

Маркітан Павло Пилипович – перший секретар Чернігівського обкому (жовтень 1932 р. – серпень 1937 р.);

Чернявський Володимир Ілліч – перший секретар Дніпропетровського обкому (лютий – жовтень 1932 р.);

Строганов Василь Андрійович – перший секретар Дніпропетровського обласного комітету КП(б)У (жовтень 1932 р. – січень 1933 р.);

Хатаєвич Мендель Маркович – перший секретар Дніпропетровського обласного комітету КП(б)У (лютий 1933 р. – березень 1937 р.);

Терехов Роман Якович – перший секретар Харківського обласного комітету КП(б)У (липень 1932 р. – січень 1933 р.). У лютому – вересні 1933 р. – другий секретар Донецького обласного комітету КП(б)У;

Постишев Павло Петрович – перший секретар Харківського обласного комітету КП(б)У (січень 1933 р. – червень 1934 р.).

Також до цього переліку потрібно додати ще низку прізвищ.

Відповідальні секретарі Молдавського обласного комітету КП(б)У:

Ільїн Ілля Мойсейович (1930–1931);

Плачинда Іван Семенович (1931–1932).

Перші секретарі Молдавського обласного комітету КП(б)У:

Сірко Іван Миколайович (1932–1933);

Булат Гурген Осипович (1933–1935).

Показовою для розуміння важливості побудови підлеглої ЦК ВКП(б) вертикалі влади ЦК КП(б)У є недовіра Й. Сталіна до українського керівництва, улавах якого восени 1932 року він вирішив здійснити перестановку – зміцнити позиції за рахунок призначення І. Акулова і М. Хатаєвича. Після того, як перший заступник ОДПУ СРСР І. Акулов опинився у Харкові, його було кооптовано в члени ЦК КП(б)У та залучено до складу політбюро ЦК, у результаті чого він став секретарем ЦК КП(б)У по Донбасу. Після Середньоволзького крайкому ВКП(б), який М. Хатаєвич очолював з 1928 року, його було кооптовано в члени ЦК і обрано в політбюро ЦК, де він почав працювати на посаді другого секретаря, а в січні 1933 року очолив Дніпропетровський обком партії.

Аби зміцнити контроль над ЦК КП(б) У та послідовно впроваджувати план Голодомору-геноциду, Й. Сталін ініціював постанову ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 року, відповідно до якої відбулося повернення В. Балицького та П. Постишева в Україну на постійній основі, проте зі своїми прерогативами союзного значення. Господарювання В. Балицького розпочалося з листопада 1932 року в Харкові, де він обіймав посаду особливо уповноваженого ОДПУ в Україні, при цьому залишаючись заступником голови ОДПУ СРСР до липня 1934 року. Друга поява в Україні супроводжувалась негайним обранням його членом Політбюро ЦК КП(б) У. Схожа ситуація і з П. Постишевим, який з грудня 1932 року почав «допомагати» місцевим функціонерам виконувати хлібозаготівельні плани, був негайно кооптований в члени ЦК КП(б)У й обраний членом політбюро ЦК, обійнявши посаду другого секретаря ЦК КП(б)У та залишаючись до лютого 1934 року на посаді секретаря ЦК ВКП(б). Це перетворило тодішнього генсека С. Косіора за присутності «другого першого секретаря», як називали П. Постишева, на номінальну фігуру.

Також у лютому 1933 року, як зазначає С. Кульчицький, Р. Терехова і В. Строганова звільнили з посад членів Політбюро ЦК КП(б)У та відкликали з України як тих, що не виправдали довіри. Тоді ж М. Скрипник втратив посаду наркома освіти, а його місце зайняв В. Затонський, якого миттєво було обрано членом Політбюро ЦК КП(б)У. Останні кадрові перестановки у складі політбюро ЦК КП(б)У відбулися в листопаді 1933 року: місце І. Акулова, призначеного на посаду прокурора СРСР після того, як він покинув Україну, зайняв С. Саркісов, який став першим секретарем Сталінського обкому партії і членом Політбюро ЦК КП(б)У [4, с. 130].

Усі згадані постаті – більшовики, ідейні люди та радянські службовці – беззастережно виконували вказівки вищих інстанцій, намагаючись вислужитися перед своїм керівництвом. Вище партійне керівництво, що, по суті, уособлювало комуністичну державу, затвердило принцип підбору, а не відбору кадрів. Головним критерієм були не наявність необхідних знань і талантів, а походження, відданість партії та ідеології, лише після перевірки яких оцінювали ділові якості. Часто чиновник міг не знати своїх прямих обов'язків, проте чітко розумів завдання, що їх ставила перед ним партія. Найголовнішим було засвоювати поточні політичні гасла. Повнота влади та ініціатива перебували в руках невеликої групи, що ставило під сумнів тезу про колективність керівництва. Звичайні чиновники звикли, що за них вирішують «нагорі», а вони не повинні нічого обговорювати. Їхнє завдання полягало лише в тому, щоб досягати визначених цілей.

Усе це сприяло побудові жорсткої вертикалі та апарату функціонерів, які проявили себе на прикладі інституту уповноважених, організаторів і виконавців у період Голодомору-геноциду 1932–1933 років, свідомо здійснюючи один із найстрашніших злочинів в історії людства.

Також для кращого розуміння природи більшовицької владно-партійної вертикалі

1920–1930-х років важливо зазначити, що з метою організації партійної роботи в районах і містах районні і міські партконференції формували відповідні районні і міські комітети партії, які у своїй роботі прямо звітували обкомам та контролювали діяльність найнижчих партійних осередків, сформованих у структурі організацій, на підприємствах тощо. На чолі райкомів і міськкомів, як і у випадку з обкомами, стояли перші секретарі, кандидатури яких погоджувало й затверджувало партійне керівництво області.

При цьому в 1933 році за рішенням ЦК ВКП(б) при машинно-тракторних станціях (МТС) і радгоспах було створено політвідділи – спеціальні надзвичайні партійні органи, які мали посилити партійне керівництво та партійну роботу в селах. Політвідділи МТС і радгоспів не були звичайними партійними органами, підлеглими районним комітетам партії, а проводили свою роботу на основі особливих інструкцій, затверджених ЦК ВКП(б). «Антикризові за призначенням органи, – наголошує К. Лобач, – продовжували втілювати політику, що спричинила цю кризу. Як органи сталінської диктатури, політвідділи долучилися до організованого владою “виховання голодом” українського селянства. Атмосфера страху, котра нагніталася боротьбою з “шкідництвом, саботажем, контрреволюцією”, сприяла остаточному впокоренню українців» [5, с. 27].

Отже, розгляд інституційного та особистісного аспектів владно-партійної вертикалі

ВКП(б) та КП(б)У дає підстави стверджувати, що в роки Голодомору-геноциду відбувалося активне будівництво і зміцнення централізованої та мілітаризованої більшовицької управлінської системи, яка з часом стала сталінською диктатурою. Новоствореній радянській державі на чолі з ЦК ВКП(б) та особисто Й. Сталіним потрібні були зразкові виконавці, а не різнобічно розвинені особистості. Це проявилось на рівні кадрових змін у лавах ЦК КП(б)У та під час формування інституту уповноважених і загонів активу, що суворими методами (звільнення, конфіскація майна, тортури, знущання, засудження, виселення, розстріл тощо) утверджували єдину партійну лінію в країні та вимагали її неухильного виконання від низового апарату. Кадрова політика ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У, який повністю залежав від першого, ґрунтувалася на недопустимості формування «горизонтальних відносин», які могли б призвести до втрати контролю центральної влади над ситуацією в окремих регіонах. Увага до України з її міцними земельно-общинними традиціями була безпрецедентною, адже українці не хотіли так просто відмовлятися від усталеної віками системи. Намагаючись зламати опір українських селян, як і їх самих, було створено та підсилено «кримінальну вертикаль» як інструмент вчинення Голодомору-геноциду українців 1932–1933 років на основі функціонування інституту уповноважених і виконавців.

Список використаних джерел

1. Баканин А. Генезис советского тоталитаризма. *Уральский исторический вестник*. 1994. № 1. С. 104–105.
2. Барсенков А., Вдовин А. Борьба за власть в последние годы жизни Ленина. *История России. 1917–2009*. URL : <http://yourlib.net/content/view/2832/44/>. (Дата звернення 30.06.2020).
3. Коржихина Т. Основные черты административно-командной системы управления. *Формирование административно-командной системы 20–30 гг. : сборник статей / отв. ред. В. Дмитренко*. Москва : Наука, 1992. С. 146–165.
4. Кульчицький С. Сталінська диктатура в період другого комуністичного штурму (1929–1938 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2012. Вип. 21. С. 118–134.
5. Лобач К. Політвідділи МТС у системі координат «влада-селянство». *Історична пам'ять*. 2009. № 2. С. 15–29.
6. Партійно-радянське керівництво УСРР під час голодомору 1932–1933 рр.: Вожді. Працівники. Активісти / упоряд. В. Васильєв, Н. Верт, С. Кокін. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2013. 444 с.

References

1. Bakanin A. (1994). Genezis sovyetskogo imperializma [Genesis of Soviet imperialism]. *Uralskiy istoricheskiy vestnik*, vol. 1, pp. 104–105.
2. Barsenkov A., Vdovin A. (2010). Borba za vlast v posledniye gody zhizni Lenina [Struggle for power during last years of Lenin's life]. *Istoriya Rossiya. 1917–2009*. [History of Russia. 1917–2009]. Available at : <http://yourlib.net/content/view/2832/44/> (accessed 30 June 2020).
3. Korzhihina T. (1992) Osnovnyye cherty administrativno-komandnoy sistemy upravleniya [Main features of administrative-command system of governance]. Dmitrenko V. (ed.). *Formirovaniye administrativno-komandnoy sistemy 20–30-h gg.* [Formation of administrative-command system of the 20–30s]. Moscow : Nauka, pp. 146–165.
4. Kulchytskyi S. (2012). Stalinska dyktatura v period druhoho komunistychnoho shturmu (1929–1938 rr.) [Stalinist dictatorship during second communist attack (1929–1938)]. *Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, vol. 21, pp. 118–134.
5. Lobach K. (2009). Politviddily MTS u systemi koordynat «vlada-selianstvo» [Political departments of machine-tractor stations in the system of coordinates «authorities-farmers»]. *Historical memory*, vol. 2, pp. 15–29.
6. Vasyliev V., Vert N., Kokin S. (eds.). (2013). *Partiino-radianske kerivnytstvo USRR pid chas holodomoru 1932–1933 rr.: Vozhdi. Pratsivnyky. Aktyvisty* [Party and Soviet authorities of the Ukrainian SSR during the Holodomor of 1932–1933: Leaders. Staff. Activists]. Kyiv : Institute of History of Ukraine. (in Ukrainian).